INHOUDSOPGAVE

	PAGINA
1 Ligging, grenzen en omvang	2
2 Landschappelijke structuur	3
3 Infrastructuur	5
4 Nederzettingen	7
5 Bevolking	10
6 Middelen van bestaan	11
7 Sociale en culturele voorzieningen	14
8 Ontwikkeling 1850 - 1940	16
Bronnen	20
Bijlagen	24

HET OVERSTICHT
Zwolle, december 1988.

1 Ligging, grenzen en omvang

De gemeente Holten ligt in de zuidoosthoek van Salland. De grootste nederzetting in deze gemeente is het dorp Holten. Daarnaast vindt men er een aantal buurschappen met een meer verspreide bebouwing, te weten Holterberg, Helhuizen, Lichtenberg, Look, Borkeld, Beuseberg, Holterbroek, Neerdorp, Dijkerhoek en Espelo. Alleen in Dijkerhoek heeft zich een kleine kern gevormd.

Sinds april 1811 hebben zich in de gemeente Holten geen grenswijzigingen voorgedaan. Vanaf dat moment wordt de gemeente gevormd door het voormalige schoutambt Holten. In het noorden grenst Holten aan de gemeente Hellendoorn, in het oosten aan de Twentse gemeenten Rijssen en Markelo, in het zuiden aan de Gelderse gemeente Gorssel en in het westen aan de gemeenten Bathmen, Diepenveen en Raalte (kaart 1).

Op 1 januari 1987 bedroeg de oppervlakte van de gemeente Holten 6.598 hectare. Het aantal inwoners was 8.634. In de gemeente stonden 2.747 woningen, hetgeen neerkomt op een gemiddelde woningdichtheid van 46 per km2.

2 Landschappelijke structuur

2.1. Geologie (kaart 2)
Fysisch-geografisch behoort de gemeente Holten tot het dekzand- en stuwwallengebied van Overijssel. De sterk verbrokkelde Sallandse heuvelrug loopt in de noordzuidrichting dwars door de gemeente heen. De Holterberg in het noorden, met 66 meter het hoogste punt van de gemeente, en de Zuurberg in het zuiden zijn onderdelen van deze heuvelreeks. In een laagte tussen deze beide heuvels ligt het dorp Holten. Ten oosten van de heuvelrug zijn de dekzandruggen en de dekzandvlakte de meest dominante geologische elementen. Vermeldenswaardig is verder nog het smeltwaterterras in het zuidoosten van de gemeente.

2.2. Bodemgesteldheid en landschap
De huidige bodemgesteldheid in de gemeente heeft als gevolg van een rijke geologische geschiedenis en de verschillende menselijke bewerkingen van de grond een divers karakter. De bodemsoorten behoren echter voor het overgrote deel tot de zandgronden. De zandgronden in het noordoosten van de gemeente behoren tot het Holterbergscomplex. Hier liggen de hoge podzolen aan het oppervlak, bestaande uit grindhoudend zand en soms leem. De hoger gelegen zandgronden in het noordoosten en zuidoosten zijn op grote schaal bebost. Deze boscomplexen worden ter hoogte van het dorp Holten van elkaar gescheiden door een smalle strook van enkeerdgronden. Deze gronden hebben als gevolg van een intensieve menselijke bewerking een cultuurdek van 30 à 50 centimeter gekregen. Deze bouwlandcomplexen zijn gedeeltelijk gebruikt voor de uitbreiding van de dorpsbebouwing.

Ten zuiden van het dorp Holten en in het noorden van de buurschap Dijkerhoek worden veengronden aangetroffen. Het betreft hier broekveen en de namen "Fliermaten" en "Dijkermaten" verwijzen naar het natte karakter van de bodems. Deze gebieden zijn onder invloed van het drangwater van de heuvels in vroeger tijd vrij van bebouwing gebleven. Na 1850 zijn langs de hoger gelegen wegen (dijken) boerderijen gebouwd. Het bodemgebruik is grasland.

De zandgronden ten oosten van de lijn Helhuizen - Beuseberg zijn van oudsher gebruikt voor het gemengde bedrijf. Het hier aanwezige hoevenlandschap kenmerkt zich door een grillige en gevarieerde opbouw van kleine essen, weg- en kavelbeplantingen, bosjes en bebouwing. Ook in dit gebied domineert tegenwoordig de veeteelt.

2.3. Bodembeheer en ontginningen
(kaart 3)
Binnen de marke van Holten zijn in de middeleeuwen diverse buurschappen ontstaan. Elke buurschap had de beschikking over drie soorten gronden: grasland, bouwland en heidevelden. De heidevelden waren gemeenschappelijk bezit van de markegewaarden en de ontginning van deze gronden heeft pas op grote schaal plaatsgevonden, nadat de marke-organisatie in het midden van de negentiende eeuw werd opgeheven. De marke van Holten is officiëel in 1865 ontbonden, nadat al in een eerder stadium tot verdeling van de woeste gronden was overgegaan.

In 1850 bestond het noordelijk deel van de gemeente Holten nog voor een groot deel uit woeste grond (heide). Daarnaast was er sprake van twee redelijk grote woeste gebieden, te weten in het zuidoosten in de buurschap Borkeld en in het zuiden, ten noorden van de Schipbeek.

In grote lijnen is dit beeld in de periode tot 1948 ongewijzigd gebleven. Er vonden wel ontginningen plaats, maar met name het noordoosten, het gebied rondom de Holterberg, bleef (in hoofdzaak) woeste grond. Alleen in het noordwesten en in het zuiden nam het percentage woeste grond sterk af.

2.4. Waterbeheersing
Het grondgebied van de gemeente is verdeeld over drie waterschappen, namelijk De Schipbeek in het zuiden, Regge-Dinkel in het noordoosten en Salland in het noordwesten.

In 1881 werd het waterschap De Schipbeek opgericht, dat tot taak kreeg om voor een behoorlijke afwatering van de lage gebieden langs de gelijknamige rivier te zorgen. Hoewel al in 1882 normalisatieplannen waren opgesteld, duurde het tot 1927 voordat deze gerealiseerd werden. In 1932 werd een stuw in bedrijf genomen, die een einde maakte aan een lange reeks van overstromingen.

3 Infrastructuur

(kaart 4)

3.1. Waterwegen
De waterwegen in de gemeente Holten hebben geen vervoersfunctie. De Schipbeek, die de zuidgrens van de gemeente vormt, was in de negentiende eeuw van belang als schakel binnen het Regge-stelsel, maar is thans alleen nog van belang voor de ontwatering van de landbouwgronden.

3.2. Wegen
In 1850 kwam in het wegenpatroon duidelijk naar voren dat het dorp Holten een centrale positie binnen de gemeente innam. De belangrijkste verbindingsweg was de Deventerweg, van Deventer naar Oldenzaal. Deze oostwestverbinding maakte deel uit van de handelsroute tussen Amsterdam en Berlijn en werd in 1830 als één van de eerste wegen in Nederland verhard. Ten oosten van het dorp was er een afslag naar Rijssen en Almelo; de Deventerweg boog in zuidelijke richting naar Markelo en Goor. Daarnaast was ook de noordzuidverbinding belangrijk. Deze werd gevormd door de Larenseweg in het zuiden en de weg naar Raalte in het noordoosten.

Vanaf 1850 is de hoofdstructuur van het wegennet lange tijd ongewijzigd gebleven. In de periode tot 1945 zijn de genoemde verbindingswegen verhard. De belangrijkste uitbreiding van het wegennet in deze periode betreft de "toeristenweg", die in 1929 is aangelegd en Holten over de Holterberg met Nijverdal verbindt.

Na 1970 is de hoofdstructuur ingrijpend gewijzigd door de aanleg van een nieuwe autosnelweg door het zuiden van de gemeente.

Deze oostwest verbinding Deventer-Hengelo is een onderdeel van een internationale route, de E-30. Deze weg en de recent ten oosten van Holten doorgetrokken provinciale weg Raalte-Lochem hebben het verkeer in de bebouwde kom voor een belangrijk deel ontlast.

3.3. Spoorwegen

In 1888 werd de spoorlijn Deventer-Almelo in gebruik genomen. In dat jaar kwamen de in 1886 aanbestede stations in Holten en Dijkerhoek gereed. In de eerste helft van de twintigste eeuw werd het station in Holten uitgebreid. Ondanks het feit, dat het aantal stations aan de spoorlijn Deventer-Almelo na 1930 drastisch is verminderd, heeft Holten zijn functie voor het reizigersverkeer behouden. Het station te Dijkerhoek heeft dit inkrimpingsproces niet overleefd; het werd in 1934 gesloten en in 1951 gesloopt.

4 Nederzettingen

(kaarten 5 en 6)

4.1. Kernen

Holten, dat voor het eerst vermeld wordt in 1237, is door de eeuwen heen altijd de belangrijkste plaats geweest voor het omliggende gebied. Dit vindt zijn oorzaak in de gunstige ligging aan de van oudsher belangrijke verbindingsweg via Deventer naar Duitsland. Daar, waar deze weg zich ten oosten van het dorp splitst, zijn nog de restanten van het uit de veertiende eeuw stammende kasteel De Waerdenborch zichtbaar.

Het dorp Holten is van oorsprong een kernesdorp, gesitueerd in de laagte van een heuvelrug. De boerderijen zijn gelegen op de overgang van de oude bouwlandgronden naar de gras- en hooilanden. Zowel ten noorden als ten zuiden van het dorp hebben zich op de flanken van de stuwwalresten essen ontwikkeld, respectievelijk de Holter en de Loker Enk. Het oudste gedeelte van het dorp wordt gevormd door de bebouwing rond de kerk en langs de uitvalswegen. Eén van de grootste rampen in de dorpsgeschiedenis is de brand op 16 juni 1829 geweest, waarbij een groot gedeelte van het dorp afbrandde.

Omstreeks 1850 was Holten een klein dorp, dat alleen langs de oostwestverbinding tussen de beide escomplexen een enigszins geconcentreerde bebouwing kende. De inwoners waren voornamelijk werkzaam in de landbouw, er werd in beperkte mate handel gedreven en er was enige industrie.

Vanaf 1850 groeide het dorp aanvankelijk slechts langzaam en regelmatig. Na de bouw van het

station (1886) ten noorden van het dorp volgde enige bebouwing in die richting. Na de eeuwwisseling begon het dorp sneller te groeien, zonder dat de oorspronkelijke langgerekte vorm veranderde. In de jaren dertig vond de eerste min of meer planmatige uitbreiding plaats in de vorm van het "rode dorp" aan de Burgemeester van der Borchstraat.

Door de na-oorlogse ontwikkelingen zijn de functies van het dorp Holten enigszins uitgebreid. Holten heeft een verzorgende functie voor een omliggend gebied, dat ruwweg samenvalt met de gemeentegrenzen. Binnen dit gebied voorziet het dorp in de meest elementaire levensbehoeften. Maar daarnaast heeft Holten met name op het terrein van middelbaar onderwijs een functie voor de naburige gemeenten. Voor meer uitgebreide voorzieningen is het dorp aangewezen op Deventer, en in mindere mate op Rijssen en Almelo. Voor Deventer heeft Holten de functie van forensenplaats.

De structuur van het dorp is door de recente uitbreidingen sterk gewijzigd. Thans heeft Holten een half-concentrisch dorpspatroon, waarbij de spoorweg ruwweg de noordgrens vormt. Alleen de bebouwing langs de Burgemeester van de Borchstraat en de Rijksweg naar Deventer ligt ten noorden van de spoorlijn.

Naast Holten is **Dijkerhoek** de enige nederzettingskern die in de gemeente Holten tot ontwikkeling is gekomen. Omstreeks 1850 was er van een nederzettingskern nog geen sprake. Net als de andere buurschappen bestond Dijkerhoek op de zuidflank van de Holterberg uit een groot gebied met verspreid liggende boerderijen. Langs de Deventerstraatweg lag de herberg Het Bonte Paard, een vanouds bekende pleisterplaats voor handelslieden.

De huidige kern van Dijkerhoek omvat naast de al van oudsher aanwezige schoolvoorziening (de eerste school dateert uit 1793), een korenmolen, een kerkgebouw, een paar winkels en een aantal huizen.

4.2. Buurschappen

Binnen de gemeente Holten kunnen de volgende buurschappen worden onderscheiden: Holterberg, Helhuizen, Lichtenberg, Look, Borkeld, Beuseberg, Holterbroek, Neerdorp, Dijkerhoek en Espelo. Het betreft hier landelijke gebieden met verspreid liggende boerderijen zonder een duidelijke nederzettingskern. De buurschappen kunnen worden getypeerd als hoevenzwermnederzettingen.

Omstreeks 1850 was het huidige patroon van buurschappen al grotendeels gevormd. De nabij het hoofddorp gelegen buurschappen Look en Neerdorp telden meer dan 50 woningen, terwijl de overige buurschappen daar duidelijk beneden bleven. Alleen voor Holterbroek, Lichtenberg en Helhuizen zijn geen cijfers over woningvoorraad en bevolkingsomvang beschikbaar

In de periode tussen 1850 en 1940 veranderde er zeer weinig aan de structuur van de buurschappen. Er werden incidenteel boerderijen bijgebouwd, maar nergens ontwikkelde zich een kern. Alleen

werden er door de architect Loggers enkele huizen en villa's gebouwd, die onder andere door het toepassen van rieten daken een duidelijk herkenbare bouwstijl hebben opgeleverd. Dit gebeurde in de jaren dertig, toen de gemeente Holten een snelle toeristische ontwikkeling doormaakte.

Na 1945 heeft deze ontwikkeling zich met name in de buurschappen Holterberg, Look en Borkeld voortgezet. In Borkeld is een groot complex met zomerhuisjes van de grond gekomen en in Look zijn enkele grote villaterreinen aangelegd. Ook andere recreatieve voorzieningen, zoals campings en zwembaden, hebben zich in een snel tempo over het oostelijke deel van de gemeente uitgebreid. In de buurschappen ten westen van het dorp Holten hebben zich na 1945 geen belangrijke ontwikkelingen voorgedaan. De huidige woningvoorraad in deze buitengebieden wijkt niet sterk af van de situatie omstreeks 1850.

5 De bevolking

5.1. Loop van de bevolking
(tabel 1)
Tussen 1850 en 1900 is de bevolkingsomvang van de gemeente Holten gedaald. Vooral in de jaren zeventig en tachtig van de negentiende eeuw kende de gemeente een hoog negatief migratiesaldo. De belangrijkste oorzaak hiervoor was de landbouwcrisis. Omstreeks de eeuwwisseling werden de economische omstandigheden beter en begon de bevolkingsomvang toe te nemen. Deze bevolkingsaanwas heeft zich tot op de dag van vandaag voortgezet.

5.2. Ruimtelijke spreiding
(tabellen 2, 3 en 4)
In 1849 bedroeg het aantal inwoners van het dorp Holten 554. Dit betekent dat in dat jaar 20 % van de bevolking van de gemeente Holten in het hoofddorp woonde. Het overgrote deel van de bevolking woonde derhalve verspreid over de verschillende buurschappen. Neerdorp telde met een inwonertal van 563 meer mensen dan Holten. Ook Beuseberg kwam met 508 inwoners dicht in de buurt. In de buurschappen Holterberg, Lichtenberg en Holterbroek werden in 1849 nog geen bewoners aangetroffen.

Op 1 januari 1987 is de geschetste situatie ingrijpend veranderd. Het dorp Holten telde op dat moment 5.938 inwoners. Gerelateerd aan het inwonertal van de gemeente betekent dit dat 68,8% van de inwoners in de hoofdplaats gevestigd is. Tegenover het stagneren of dalen van de bevolkingsomvang in de buurschappen staat een snelle toename van de bevolking in de kern Holten.

6 Middelen van bestaan

6.1. Landbouw

De agrarische geschiedenis van de gemeente Holten is voor een groot deel bepaald door hoogteligging en bodemgesteldheid. Op de flanken van de stuwwalresten zijn de oude bouwlandgronden, de zogenaamde essen, ontstaan. Twee escomplexen kunnen worden onderscheiden: de Holter Enk op de zuidflank van de Holterberg en de Loker Enk op het noordelijke deel van de Zuurberg. Tussen deze twee bouwlandcomplexen loopt de weg, waaraan de boeren zich in de beginfase hebben gevestigd. De verkaveling op de essen behoort tot de strokenverkaveling zonder bebouwing op de kavels.

De drassige, lager gelegen gronden in het zuiden van de gemeente zijn veelal gebruikt als wei- en hooilanden. Deze broekgronden of maten zijn al in 1516 verdeeld, wat een verklaring is voor de regelmatige verkaveling van dit gebied. De verkaveling wordt voor een groot deel bepaald door de opgehoogde "dijken" of wegen, die behalve voor het plaatselijk verkeer ook van belang zijn geweest voor de verbinding van Deventer met Twente en Duitsland. In de broeklanden treffen we weinig bebouwing aan, deels omdat de bewoners de voorkeur gaven aan vestiging nabij het bouwland en deels omdat de maten tot 1932 vaak door overstromingen getroffen zijn.

De marke van Holten is van origine een akkerbouwgebied. Holten maakte deel uit van het Sallandse akkerbouwgebied, een gebied dat tot de zeventiende eeuw zeer weinig veeteelt gekend heeft. In 1602 was 85.5% van de

cultuurgrond in gebruik als bouwland. Dat de situatie daarna ingrijpende wijzigingen heeft ondergaan, bewijzen de cijfers van 1833: bouwland en weiland besloegen respectievelijk 42 en 58% van het totale ontgonnen gebied.

De belangrijke rol die de akkerbouw in het verleden gespeeld heeft, blijkt ook uit het feit dat er omstreeks 1850 vier windmolens in de gemeente Holten werden aangetroffen: drie op de enken rondom Holten en één in Dijkerhoek. Thans resteert alleen nog de korenmolen "De Hegeman" in Dijkerhoek. Deze vermoedelijk uit 1730 stammende molen, die omstreeks 1890 vanuit Zuid-Holland naar Dijkerhoek is verplaatst, werd in 1983 voor het laatst gerestaureerd.

Sinds 1850 heeft de veeteelt nog meer terrein gewonnen op de akkerbouw. Deze verlegging van de nadruk in de bedrijfsvoering heeft rond 1900 geleid tot de komst van een tweetal zuivelfabrieken. Ook de verbouwing van een voormalige weverij tot slachthuis in 1921 wijst op het toegenomen belang van de veeteelt. De ruilverkavelingen, die vanaf 1968 in het lage zuiden hebben plaatsgevonden, hebben deze tendens verder versterkt, terwijl tegelijkertijd delen van de oorspronkelijke escomplexen opgeslokt zijn door de uitbreiding van het dorp Holten.

Momenteel kan de gemeente Holten gekarakteriseerd worden als een landbouwgebied met overwegend gemengd agrarische bedrijfsvormen, waarbij de akkerbouw in dienst staat van de veeteelt. Op 1 januari 1987 was 900 hectare in gebruik als akkerbouwgrond, terwijl het blijvend grasland een oppervlak van 2.710 hectare besloeg. Dit betekent dat 75,1% van de landbouwgrond werd gebruikt voor de veeteelt.

6.2. Ambacht, industrie en diensten

De industrie heeft in de gemeente Holten altijd een ondergeschikte rol gespeeld. Vóór 1850 was er een dakpannenfabriek in de buurschap Borkeld, die na de brand van 1829 een bloeiperiode kende als gevolg van het minder toepassen van rieten daken. In 1853 werd er nog een tweede dakpannenfabriek opgericht, maar deze bedrijven zijn in de tweede helft van de negentiende eeuw verdwenen.

Daarnaast werd er ter bestrijding van de armoede in Holten een weefschool opgericht aan de Dorpsstraat. Later werd een eenvoudige handjuteweverij opgericht, die van 1835 tot 1909 heeft bestaan en eigendom was van Ter Horst & Co in Rijssen. In deze fabriek werden voornamelijk calicot- en koffiezakken vervaardigd.

Omstreeks 1850 werd het beeld van de niet-agrarische werkgelegenheid voor een belangrijk deel bepaald door een aantal traditionele ambachtslieden, zoals broodbakkers, grofsmeden, kleermakers, metselaars, schoen- en laarzenmakers en timmerlieden. Vóór het einde van de negentiende eeuw was de dakpannenfabriek echter verdwenen en resteerden alleen een aantal ambachten en een

in verval geraakte weverij.

Rond de eeuwwisseling leidde de expansie van de veeteelt tot de komst van twee zuivelfabrieken. In 1896 werd door de gebroeders Wansink de stoomzuivelfabriek De Eendracht opgericht. Tien jaar later, in 1906, verrees aan de Stationsstraat de coöperatieve stoomzuivelfabriek De Vrijheid. Deze is later overgenomen door de Coberco, maar in 1979 definitief gesloten en gesloopt om vervolgens plaats te maken voor een nieuwe Gereformeerde kerk. Het is duidelijk dat de industriële werkgelegenheid tot 1940 sterk verband hield met de groei van de agrarische sektor. Ook de gemeentelijke slachterij in Holten (1921) en de meelfabriek in Look wijzen hierop.

In de jaren dertig van de twintigste eeuw kwam er in Holten een toeristische ontwikkeling op gang. Krachtig ondersteund door het toenmalige gemeentebestuur onder leiding van baron Van den Borch van Verwolde werden op de zuidflank van de Holterberg een aantal villa's gebouwd. Daarnaast werden in de vooroorlogse periode een aantal hotels geopend, zoals De Holterberg, De Zwarte Ruiter en de voormalige theeschenkerij Het Lösse Hoes.

Van groot belang voor de ontwikkeling van het toerisme is de aanleg van de "toeristenweg" in 1929 geweest. Deze weg loopt van Holten over de Holtenberg en de Noetselerberg naar Nijverdal. Aan deze weg is in 1938 nabij Het Lösse Hoes het natuurhistorisch museum Piet Bos geopend.

Wat betreft de busverbindingen waren de Holtenaren tot 1924 aangewezen op busbedrijf Müller. In dat jaar vond er een fusie plaats tussen de autobusdiensten Ter Haar, Müller en Hodus. Onder de naam Overijsselsche Autobusdienst (O.A.D.) vestigde het bedrijf zich aan de Smidsbelt in Holten. Na 1945 heeft de OAD, inmiddels verhuisd naar de Burg. van der Borchstraat, een versnelde groei doorgemaakt.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn toerisme en recreatie in een stroomversnelling terecht gekomen. Ook heeft er een bescheiden industrieontwikkeling plaatsgevonden, geconcentreerd op twee industrieterreinen in het dorp Holten. Hier treft men momenteel onder andere drie metaalconstructiebedrijven, twee slachterijen en een transportbedrijf aan.

7 Sociale en culturele voorzieningen

7.1. Kerken en begraafplaatsen
Sinds de Reformatie is Holten een overwegend protestantse gemeente, waarin de Nederlands Hervormden tot aan de dag van vandaag een ruime meerderheid vormen.

In 1850 stonden er in Holten twee kerken: een Hervormde kerk, gereed gekomen in 1832 nadat de vorige in 1829 in vlammen was opgegaan, en een kerk voor de Christelijk Afgescheiden gemeente, daterend uit 1843. In 1877 betrokken de Afgescheidenen een nieuw kerkgebouw, dat later (na 1892) door de Gereformeerde kerk werd overgenomen. In 1979 heeft de Gereformeerde kerk het gebouw verlaten en een nieuwe kerk gebouwd op de plaats van een oude zuivelfabriek. Naast deze twee protestantse kerken is er in Holten omstreeks 1920 een Nederlands Israëlitische kerk geïnstitueerd, die na 1945 is opgeheven.

In Dijkerhoek heeft de Nederlands Hervormde gemeente in 1931 het gebouw "Bethanië" in gebruik genomen.

In de gemeente Holten liggen drie begraafplaatsen, waarvan de oudste, de algemene begraafplaats aan de Kerkhofsweg, gesticht is in 1880. Na de Tweede Wereldoorlog werd aan de Eekhoornweg een Canadese militaire begraafplaats aangelegd en aan de Oude Deventerweg een nieuwe algemene begraafplaats. Aan de Postweg in De Borkeld is nog een grafheuvel aanwezig, stammend uit de urnenveldenperiode van het Neolithicum en Bronstijd.

7.2. Scholen
De school van Holten is in 1829 afgebrand, maar in 1830 stond er al een nieuwe. Als in 1874 blijkt dat deze school te klein geworden is, wordt er een nieuwe school gebouwd aan de Dorpsstraat. In 1906 is er naast de openbare school een School met de Bijbel gebouwd.

De buurschappen Dijkerhoek en Espelo hebben al sinds lange tijd hun eigen lagere school. In Dijkerhoek verrijst al aan het eind van de achttiende eeuw een zelfgebouwd schooltje. In 1809 wordt besloten om in plaats hiervan een geheel nieuwe school te bouwen. In Espelo dateert de school met meesterswoning uit 1902. De scholen in deze buurschappen functioneren ook nu nog zeer sterk als centra van het sociale leven.

Na de Tweede Wereldoorlog, is als gevolg van de snelle bevolkingsgroei, het aantal scholen, waaronder een scholengemeenschap, sterk toegenomen.

7.3. Overige
Tot 1906 heeft boerderij De Denneboom dienst gedaan als gemeentehuis. In dat jaar werd er een nieuw gemeentehuis gebouwd in het centrum van het dorp, dat vanaf 1988 de VVV en de Oudheidkamer herbergt. In 1987 werd het huidige gemeentehuis betrokken..

In 1889, enige jaren na de bouw van het station, opende de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij in Holten een telegraafkantoor voor publiek verkeer, dat in 1917 werdafgebroken. Ondertussen was er in 1903 een rijkstelegraafkantoor geïnstalleerd, dat in 1962 is vervangen door een nieuw postkantoor.

8 Ontwikkeling 1850 - 1940

Typering:
Kernesdorp.

Functie:
In 1850 was Holten een agrarisch dorp met enkele voorzieningen. Er was een juteweverij en een weefschool. Tussen 1850 en 1940 ontwikkelde Holten zich als verzorgingskern voor het omringende gebied.

Ruimtelijke ontwikkeling:
In 1850 bestond de bebouwing hoofdzakelijk uit boerderijen met erfbeplanting langs de hoofdwegen. In de omgeving van de Nederlands hervormde kerk verdichtte de bebouwing zich enigszins, de pastorie lag ten zuiden van het dorp. De belangrijkste weg was de weg van Deventer naar Duitsland. Ten oosten van Holten takt de weg naar Rijssen hiervan af, aan de westkant de weg naar Raalte. Door de spoorlijn (1888) raakte het dorp afgesneden van de Holterenk. De dorpsbebouwing veelal één bouwlaag met kap verdichtte zich en breidde zich uit in de richting van het station. Tot 1906 was het gemeentehuis gevestigd in de boerderij "De Denneboom". In dat jaar kwam het gemeentehuis aan de Dorpsstraat gereed.
In 1929 werd de toeristenweg over de Holterberg aangelegd. In dit tot dan onbebouwde gebied werden enige hotels en villa's gebouwd. Deze laatsten naar ontwerpen van onder andere Loggers, Vegter en Holterman. Langs de belangrijkste uitvalswegen werden burgerwoningen gebouwd, veelal één bouwlaag met een gebroken of gewelfd zadeldak. Langs de pastorie werd een straat aangelegd die de Larenseweg met de Oranjestraat verbond. In de dertiger jaren ontstond de eerste

planmatige woningbouw "het rode dorp" aan de huidige Burgemeester v.d. Borchstraat, zeven blokjes van twee woningen onder één kap.

Bijzonder gebied:
De Holterberg met villabebouwing en enige horeca-bedrijven uit de dertiger jaren.

Stedebouwkundige ontwikkeling Holten

Boven: kaart ca. 1850
Onder: kaart ca. 1900

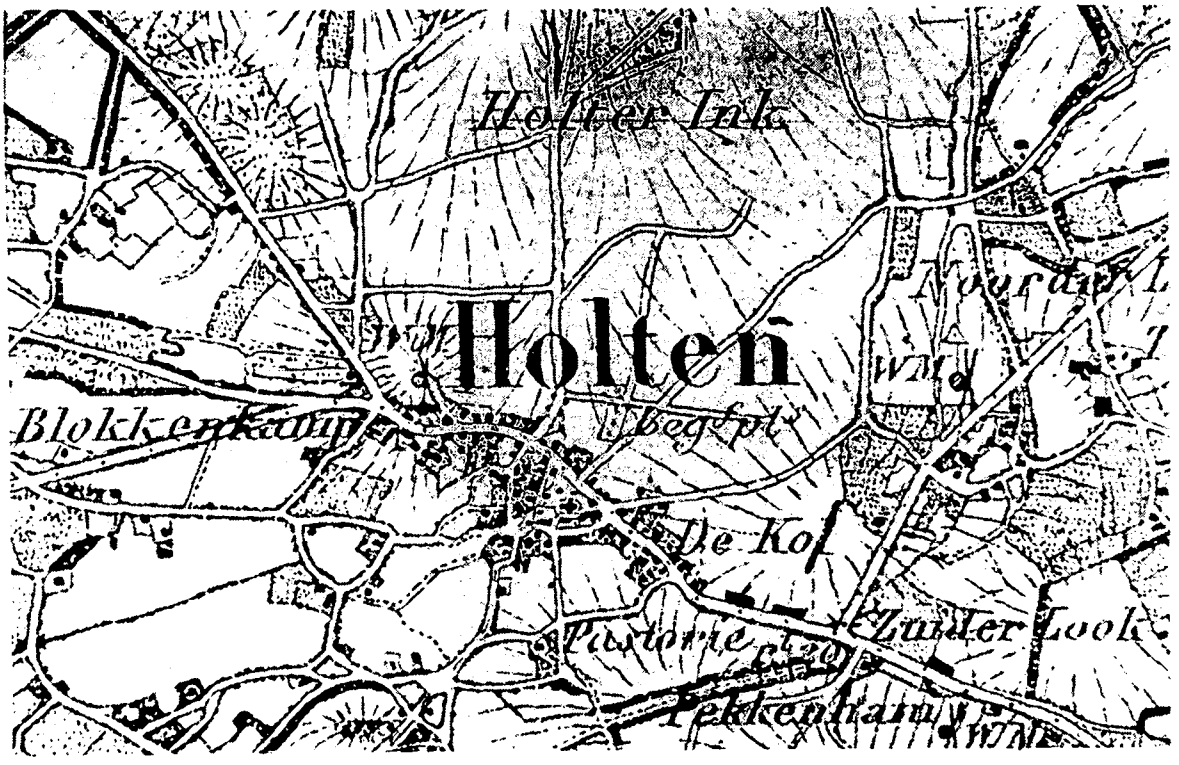

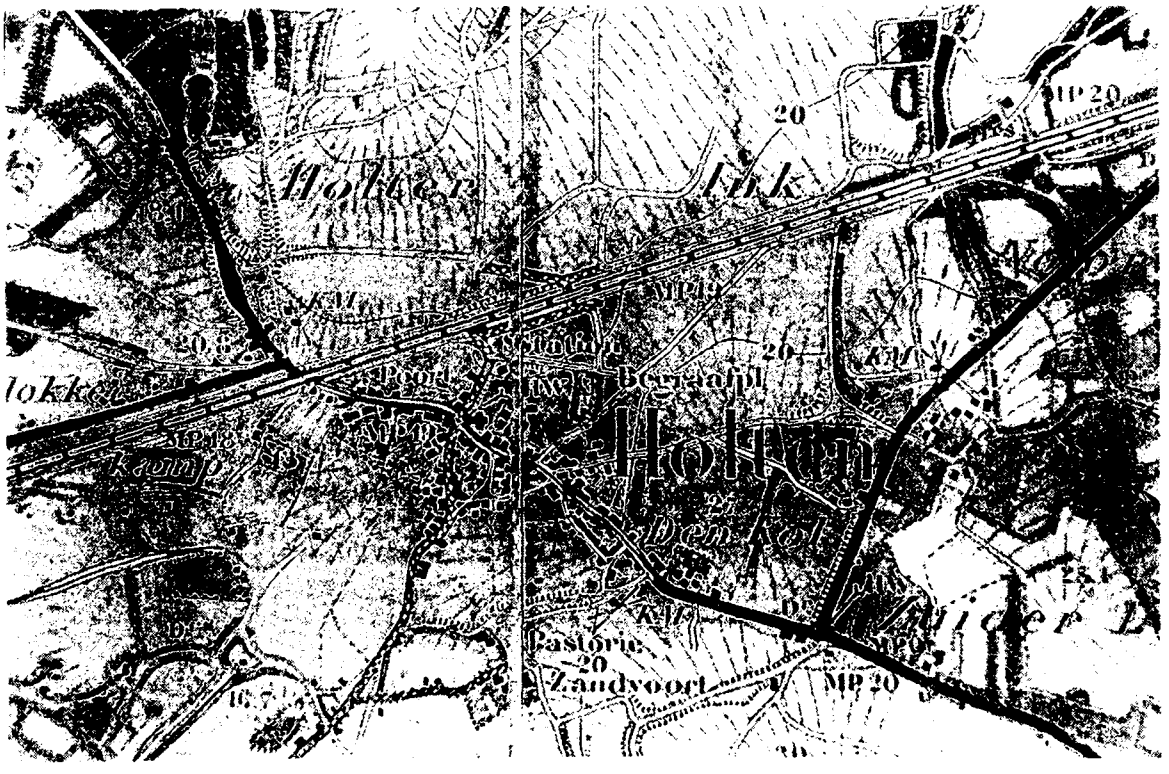

Kaart ca. 1940

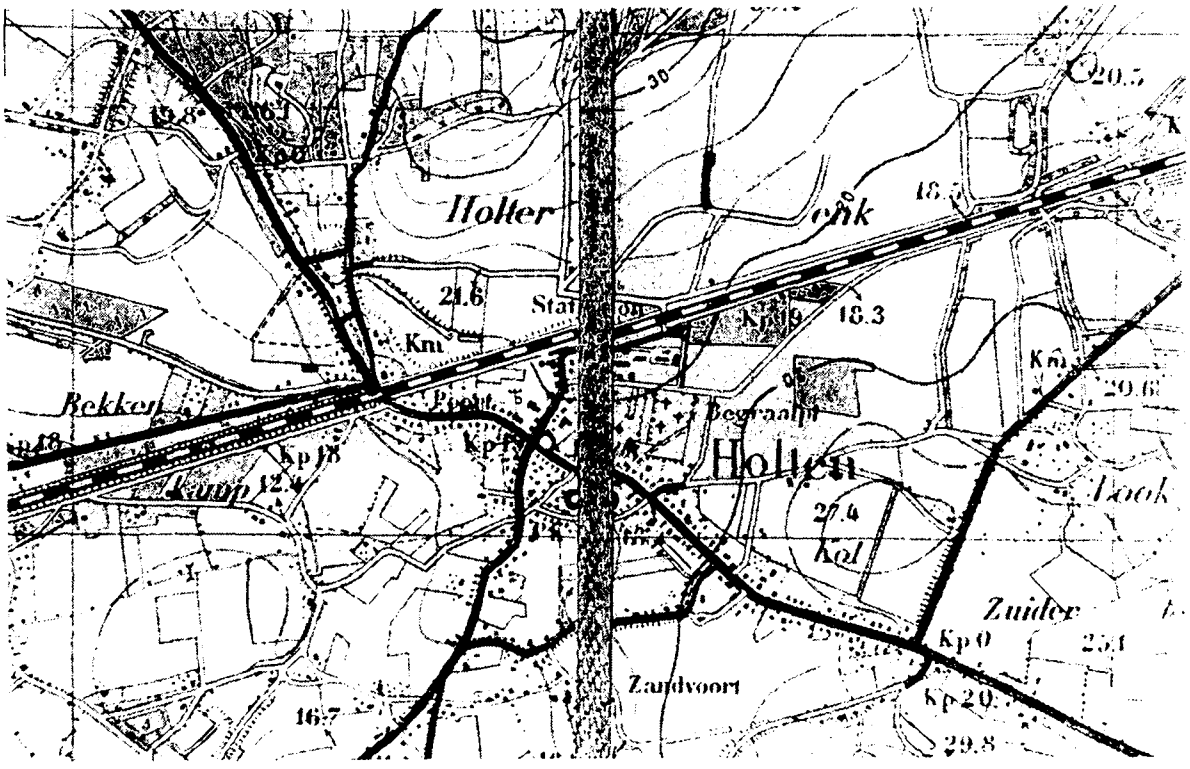

Schaal : ca. 1:15000
Bron : Topografische kaarten van Nederland
Kaart ca. 1850, verkend 1848
Kaart ca. 1900, verkend 1882, laatste herziening 1910
Kaart ca. 1940, verkend 1933

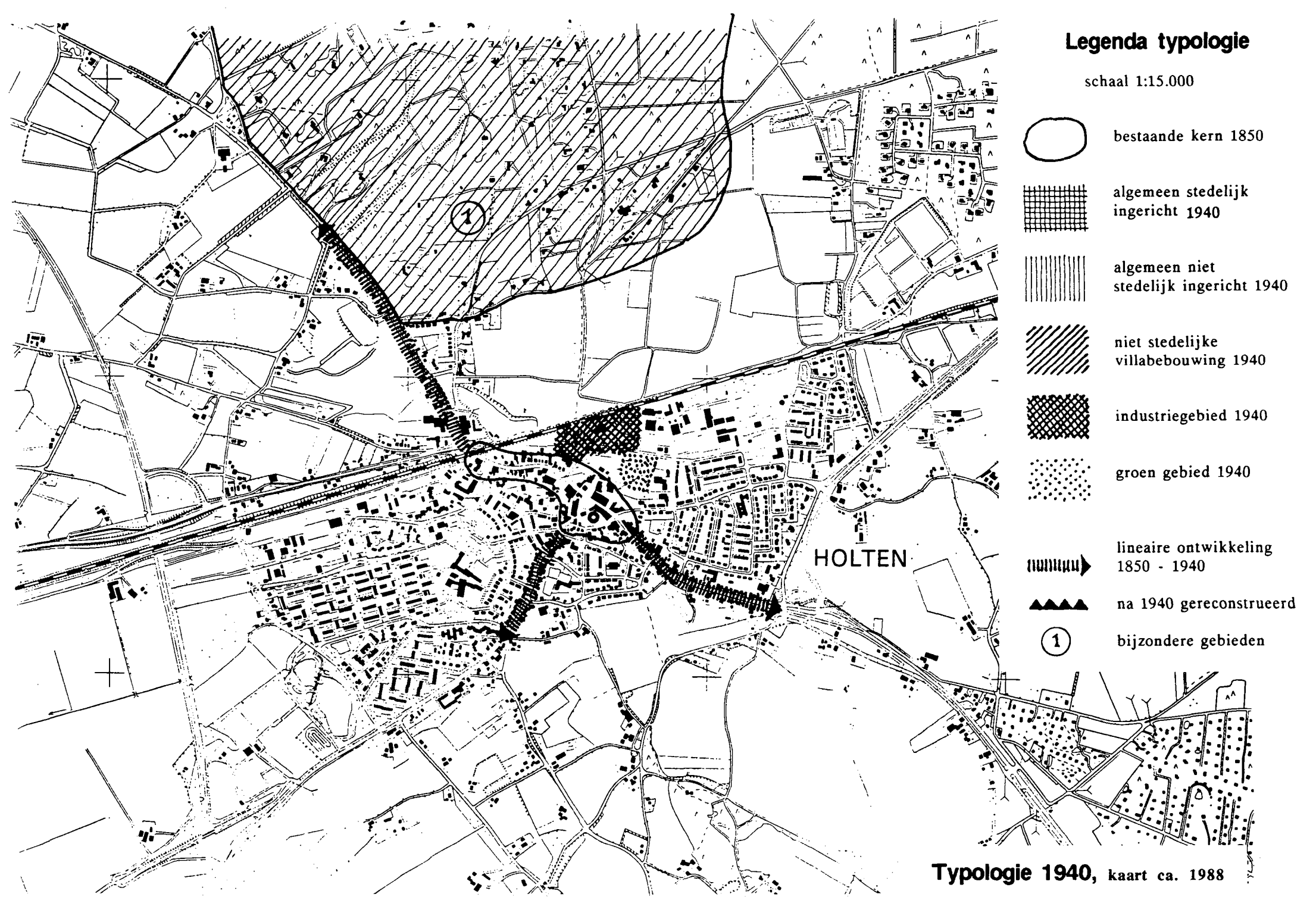

Typologie 1940, kaart ca. 1988

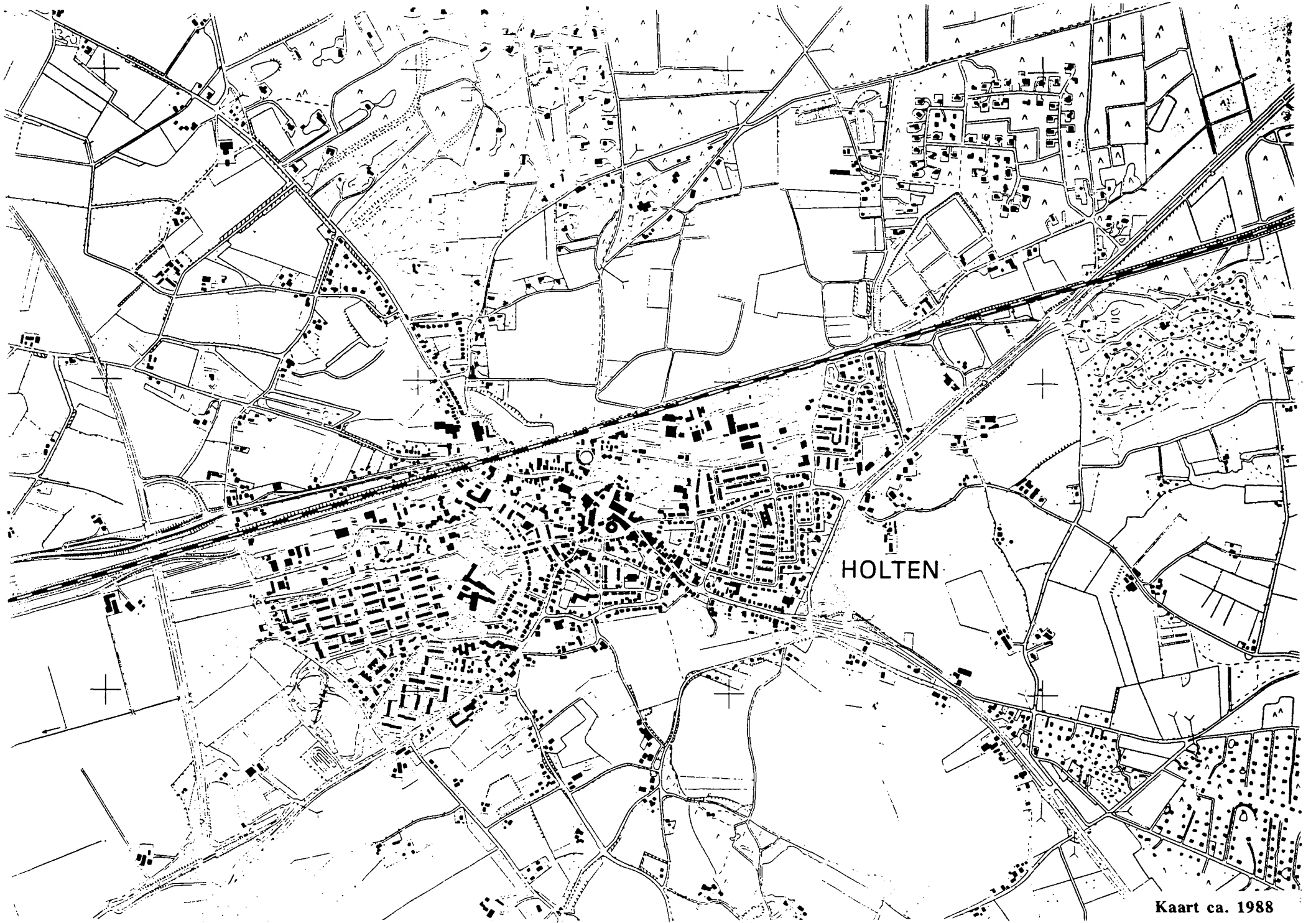

Kaart ca. 1988

Bronnen

Literatuur Holten en regio:
*Bos, K., Holterberg, flora, fauna, Bosmuseum, Twello, 1978.
*Brands, M., Holten van huis uit. Een boekje open over boeren, burgers en bestuurders, Zwolle, 1987.
*Brouwer, B.H., Holten, een Sallandse marke, Deventer, 1980.
*Brouwer, B.H., De heks van Holten, Holten, 1970.
*Goldstein, A.J., Holten voor omstreeks honderd jaar, Deventer, 1929 (overdr.)
*Graaf, J. de, Uit het archief der marke van Holten, Zwolle, 1918.
Holten, zo was het, zo is het, Holten, 1985.
*Janssen, H.L. en A.D. Verlinde, Holten, het bisschoppelijk kasteel de Waerdenborg, Bussum/Amersfoort, 1977.
*Mataheru, M.J., De gemeente Holten, een milieugeografische scriptie, Amsterdam, 1973.
*Nederland in vroeger tijd. Deel XXXII Overijssel. Zaltbommel, 1966 (herdr.).
*Otten, W., Duitse "molenaars" in Holten, Hilversum, 1974.
*Stichting Overijssel (ed.), Sociale kaart van de gemeente Holten, Zwolle, 1964.
*Stichting Overijssel (ed.), Sociale kaart van de gemeente Holten, Zwolle, 1976.

Literatuur algemeen:
*Aa, Van der, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, deel 1-12. Gorinchem, 1839-1848.
*Atlas van Nederland, 's-Gravenhage, 1963-1977.
*Atlas van Nederland. Deel 2: bewoningsgeschiedenis; deel 12: infrastructuur; deel 13: geologie; deel 14: bodem; deel 15: water; deel 16: landschap; deel 20:

landinrichting, 's-Gravenhage, 1984.
*Besselaar, Molens in Nederland, Amsterdam, 1974.
*Bevolking der Gemeenten van Nederland op 1 januari 1987, 's-Gravenhage, 1987.
*Bijdragen uit het land van IJssel en Vecht, Eerste en tweede bundel, IJsselacademie, Zwolle 1977-1978.
*Buter, A., De groene vallei. Stad en land aan de IJssel, Den Haag, 1978.
*Buter, A., Dit land over de IJssel, Hoorn, 1976.
*Crom, A.P., (red.) e.a., Anderhalve eeuw gereformeerden in stad en platteland, deel 7, Overijssel, Kampen, 1985.
*Demoed, H.B., Mandegoed schandegoed, Zutphen, 1987.
*Dekker, G. (Red.), e.a., Oude fabrieks- en bedrijfsgebouwen in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1986.
*Dijksterhuis, R., Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland, historische analyse van een wisselwerking, de eerste eeuw: 1840-1940, Z.p. [Groningen], Z.j.[1980].
*Egberts, E., Wie water deert, die water keert, Zwolle, 1985.
*Elzenga, E., Langs de oude Overijsselse kerken, Baarn, 1972.
*Engelen van der Veen, G.A.J. van, 'Marken in Overijssel', in: Geschiedkundige atlas van Nederland, Den Haag, 1924.
*Engelen van der Veen, G.A.J. van, G.J. ter Kuile en R. Schuiling, Overijssel, Deventer, 1931.
*Fischer, E.J., Stroomopwaarts, Zwolle, 1986.
*Fockema Andrea, S.J., Het kaartbeeld van Overijssel 1550-1850, Overdruk uit Versl. en Mededeel. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 55ste stuk, z.p., 1939.
*Gevers, A.J., en A.J. Mensema, De havezaten in Salland en hun bewoners, Alphen aan den Rijn, 1983.
*Grote Topografische Atlas van Nederland, deel 3, Oost Nederland, Groningen, 1987.
*Heitling, W.H. en Lensen, L., Vijftig eeuwen volk langs de IJssel, Zutphen, z.j. [1980].
*Hendriks, F.M., De grenzen van Overijssel en van de Overijsselse gemeenten van 1807 (1811-1842), Overdruk uit Versl. en Mededeel. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis 75e stuk, 1960.
*Krämer, G., Wij trekken door Twente en Salland, Arnhem, z.j. [1935].
*Kuile, E.H., ter, De monumenten van geschiedenis en kunst, Zuid-Salland, 's-Gravenhage, 1964.
*Kuile, E.H., ter, Noord- en Oost-Salland, 's-Gravenhage, 1974.
*Kuile, E.H., ter, Zuid-Salland, 's-Gravenhage, 1964.
*Kuyper, J., Gemeente-atlas van Nederland, Zaltbommel, (herdruk), 1971.
*Kloot Meijburg, H., van der, Onze oude dorpskerken, Rotterdam, 1921.
*Meene, J.G.C. van de en P. Nijhof, Spoorwegmonumenten in Nederland, Amsterdam, 1985.
*Meindersma, H. en K. de Jong (red.), Jongere bouwkunst in Overijssel, 1840-1940., Zwolle, 1985.
*Mulder, G.J.A., Handboek der geografie van Nederland. Deel VI, Zwolle, 1959.
*Nijhof, P., Oude fabrieksgebouwen in Nederland, Amsterdam, 1987.
*Nijhof, P., Watermolens in Nederland, Zwolle, 1982.
*Nijhof, P., Windmolens in

Nederland, Zwolle, 1983.
*Overijssel, de provincie en Overijsselse gemeenten in kaart en aanzicht, Zwolle, 1983.
*Overijssel, Aspecten en Perspectieven, Amsterdam, 1951.
*PPD van Overijssel/ASP, Streekplan IJsselvallei, 1985.
*Pyttersen's Nederlandse almanak voor iedereen, Zaltbommel, 1922-1942.
*Romers, H., De spoorwegarchitectuur in Nederland 1841-1938, Zutphen, 1981.
*Rosenberg, H.P.R., De 19de-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland, 's-Gravenhage, 1972.
*Schelhaas, H. en B. Molenaar (red.), Graven en begraven in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1981.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Historische kerken in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1974.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Molens in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1972.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Schipvaart en schepen in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1985.
*Schuiling, R., Nederland, handboek der aardrijkskunde, deel 1 en 2, Zwolle, 1936.
*Schutten, G.J., Varen waar geen water is, reconstructie van een verdwenen wereld, geschiedenis van de scheepvaart ten oosten van de IJssel van 1300-1930. Twentsche courant.
*Seinen, J.R. en G. de Wit, Stap voor stap langs de Vecht, Hardenberg, 1985.
*Slicher van Bath, B.H., Een samenleving onder spanning, Geschiedenis van het platteland in Overijssel. Assen, 1957.
*Slicher van Bath, B.H., (red.), Geschiedenis van Overijssel, Deventer, 1970.
*Steegh, A., Monumentenatlas van Nederland, Zutphen, 1985.
*Steensma, R. (Red.) en C.A. van Swichem (Red.), honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw, Kampen, 1986.
*Stiksma, K., Spiegel van steden, dorpen en landschappen in Oost-Nederland, Overijssel, Gelderland en het rivieren gebied, Ridderkerk, 1986.
*Stilma, L., Rondom de Holterberg e.v., Holten, z.j. [1962].
*Varwijk, G.H. en J.R. Seinen, Stap voor stap langs de Dedemsvaart, Dedemsvaart, 1983.
*Ven, D.J., van der, Met de goastok door Twente en Salland, Verslagen van de hoofdcommissie voor herziening der belastbare opbrengst van de ongebouwde eigendommen, Overijssel, 's-Gravenhage, 1890.
*Visscher, H.A., Het Nederlandse landschap, een typologie ten behoeve van het milieubeheer, Utrecht, 1974.
*Volmuller, H.W.J. (samenstelling), Nijhofs Geschiedenislexicon, Nederland en België, 's-Gravenhage-Antwerpen, 1981.
*Vuuren, L., van, Rapport betreffende een algemeen onderzoek naar de sociaal-economische structuur van het district van de kamer van koophandel en fabrieken voor Salland, Epe, 1941.
*Werkman, G., Kent u Overijssel ook zo?, Zeist, z,j. [1962].
*Wieringa, H. (red.), Waterstaat in Overijssel, Zwolle, 1983.
*Woud, A. van der, Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 17981848. Amsterdam, 1987.
*Zanden, J.L., De economische ontwikkeling van de Nederlandse

landbouw in de negentiende eeuw, 1800-1914, Utrecht, 1985.
*Zonneveld, J.L.S., Levend land. De geografie van het Nederlandse landschap, Utrecht, 1985.

Kaarten:

Bodemkaart van Nederland. Stiboka, Wageningen, 1985.
Kadastrale minuutkaart 1832, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.
Topografische kaart van Nederland, ca. 1850, 1900, 1935, 1950, 1960, 1976 en 1985. Topografische Dienst Delft/Emmen.

Archieven:

Databank Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociale geografie, 1988.
Gemeenteverslagen 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle
Verslagen van Gedeputeerde Staten 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.

Bijlagen

Tabellen

Tabel 1.
Loop van de bevolking in de gemeente Holten*

jaar	aantal inwoners	index (1850=100)
1850	2.931	100
1860	3.102	106
1870	3.096	106
1880	2.963	101
1890	2.799	95
1900	2.874	98
1910	3.190	109
1920	3.541	121
1930	4.121	141
1940	4.518	154
1987	8.634	294

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.
* Gegevens per 31 december, behalve 1987 (per 1 januari)

Tabel 2.
Woningvoorraad en bevolkingsomvang per kern of buurschap omstreeks 1850.

kern of buurschap	woningen 1)	inwoners 2)
Holten	ca. 86	554
Neerdorp	ca. 94	563
Beuseberg	ca. 84	508
Borkeld	ca. 30	212
Look	ca. 64	397
Dijkerhoek	ca. 50	314
Espeloo	ca. 34	236

Bronnen: 1) Aa, Van der, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden. Deel 1-12, 1839-1848.
2) Steden en dorpen in Overijssel, Jaarboek Overijssel, 1980.

Tabel 3.
Woningvoorraad en bevolkingsomvang per kern of buurschap op 31 mei 1947.

kern of buurschap	woningvoorraad	bevolking
Holten		1.547
Verspreide huizen		3.486
Totaal	970 (496)	5.033

Bron: C.B.S., Uitkomsten van de volks- en beroepstelling, 31 mei 1947.

Tabel 4.
Woningvoorraad en bevolkingsomvang per kern of buurschap op 1 januari 1987.

kern of buurschap	woningen	inwoners
Holten	2071	5938
Neerdorp	102	388
Beuseberg	131	525
Borkeld	68	250
Look	86	359
Dijkerhoek	114	498
Espeloo	95	388
Holterbroek	57	231
Holterberg	13	19
Lichtenberg	10	39

Bron: Statistieken R.O.I. Woningvoorraad en aantal inwoners per wijk/buurt, 1987.

KAART 1

DE LIGGING VAN DE GEMEENTE IN SALLAND

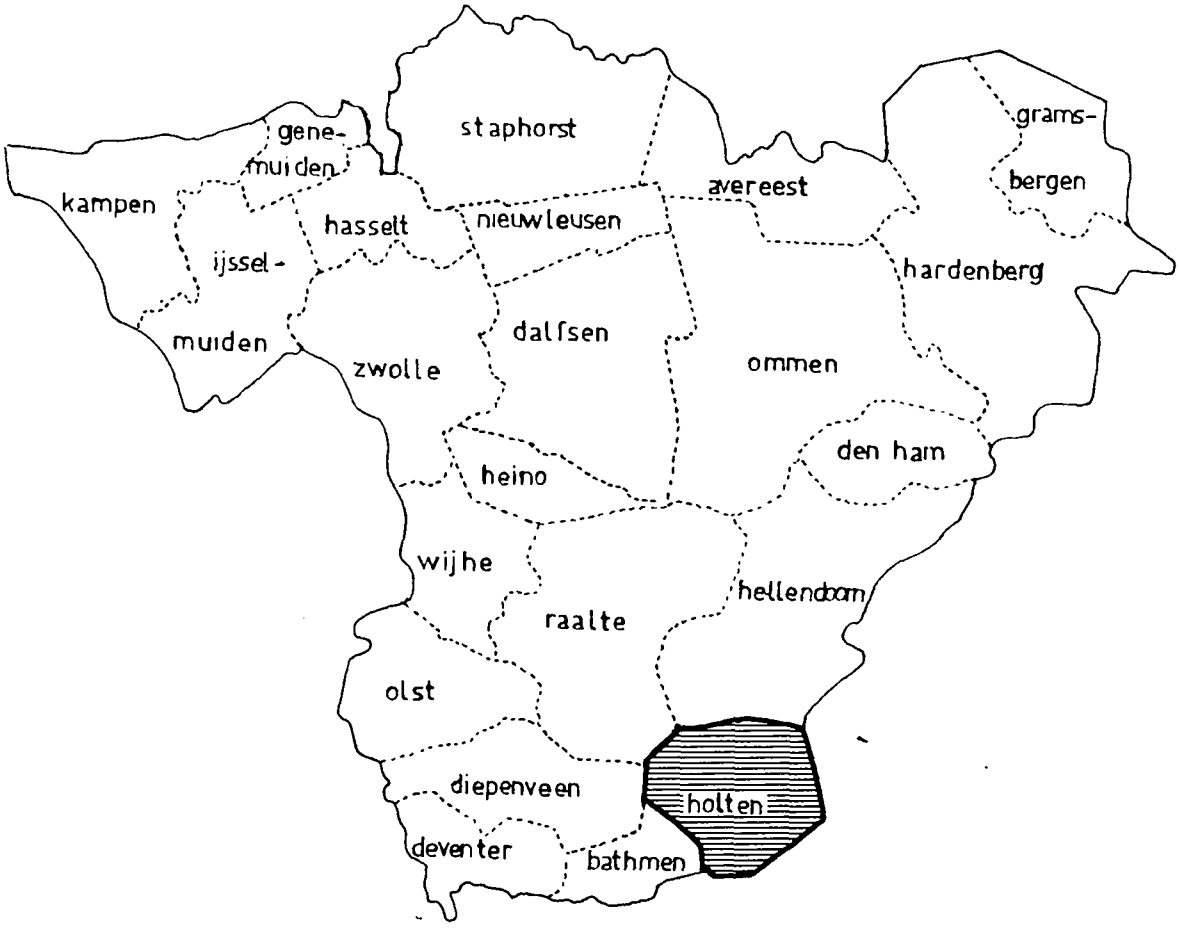

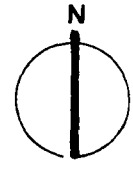

0 5 10 15 km

——— Grenzen van Salland

- - - - - Gemeentegrenzen

Bron: Atlas van Nederland, 1963 - 1977.

KAART 2

BODEMGESTELDHEID EN GEOLOGIE

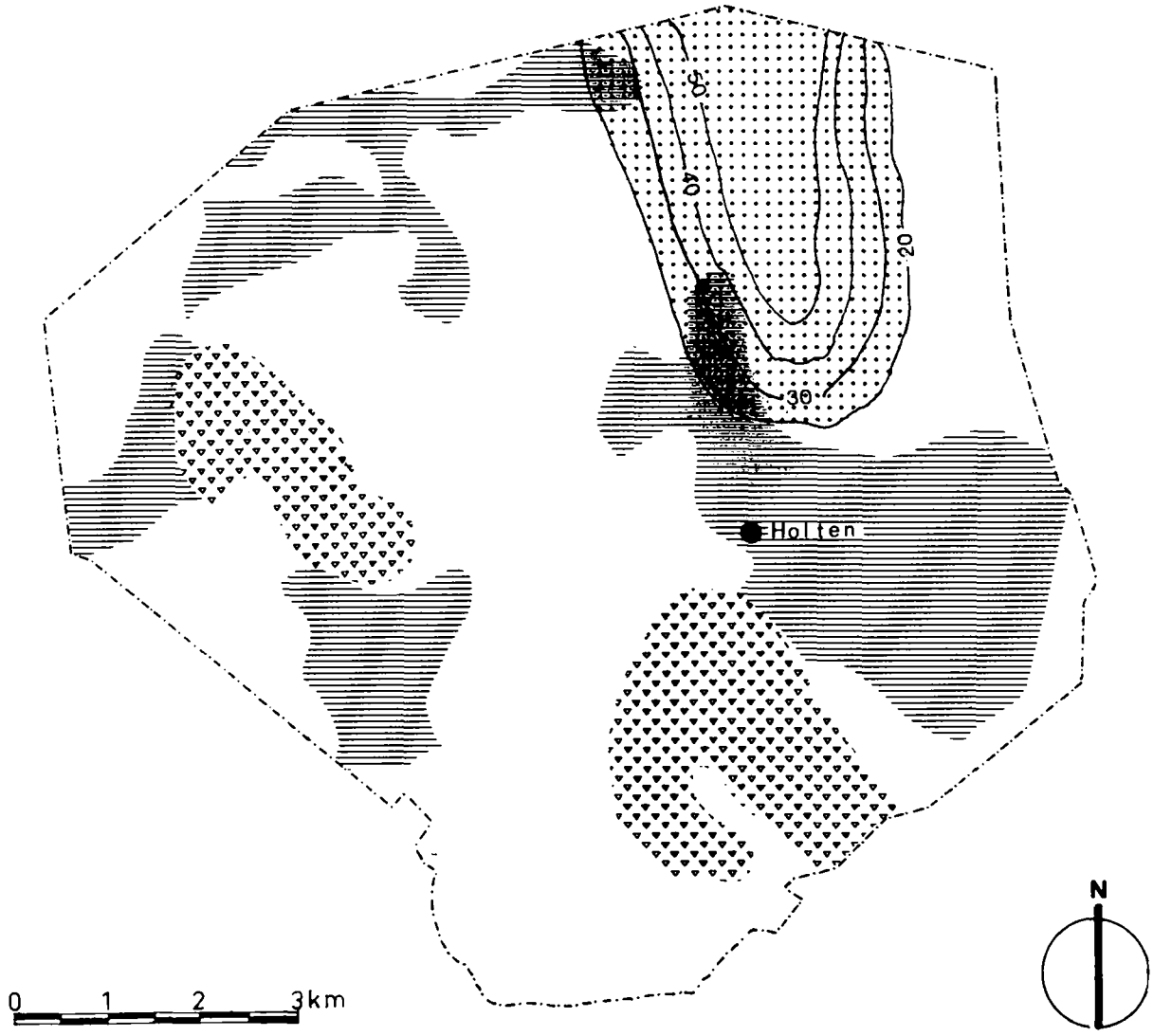

Enkeerdgronden bestaande uit fijn zand

Overige fijnkorrelige zandbodems

Gestuwde afzettingen met grofzandige bodems

Veengronden met binnen 120 cm zandondergrond

—20— Hoogtelijnen

Bron: Bodemkaart van Nederland, 1985.

KAART 3

DE BUURSCHAPPEN IN DE MARKE HOLTEN

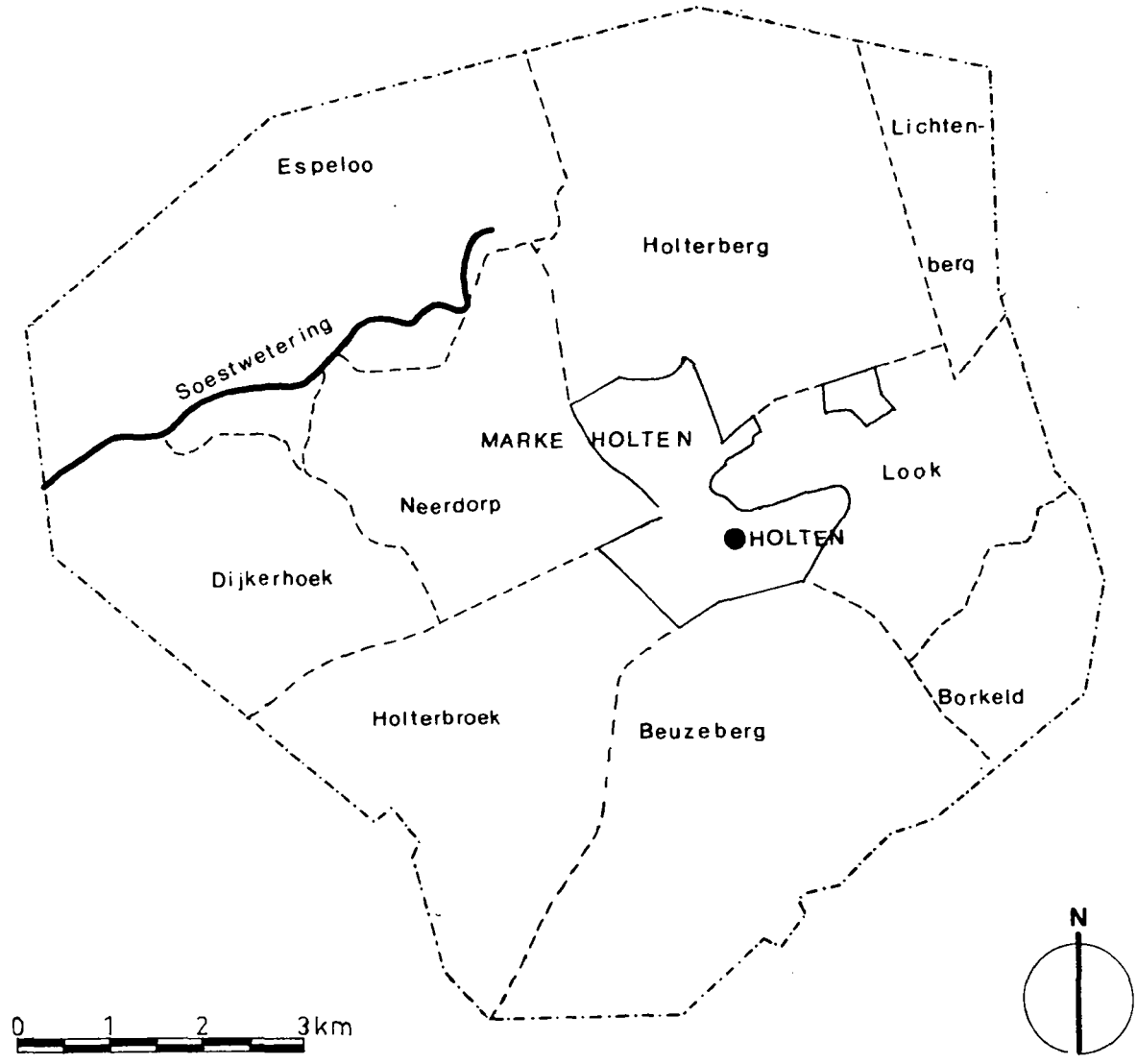

—.—.— Markegrens

– – – – Buurschapsgrenzen

——— Grenzen van de huidige kern

Bron: Geschiedkundige Atlas van Nederland, 1924.

KAART 4

INFRASTRUCTUUR

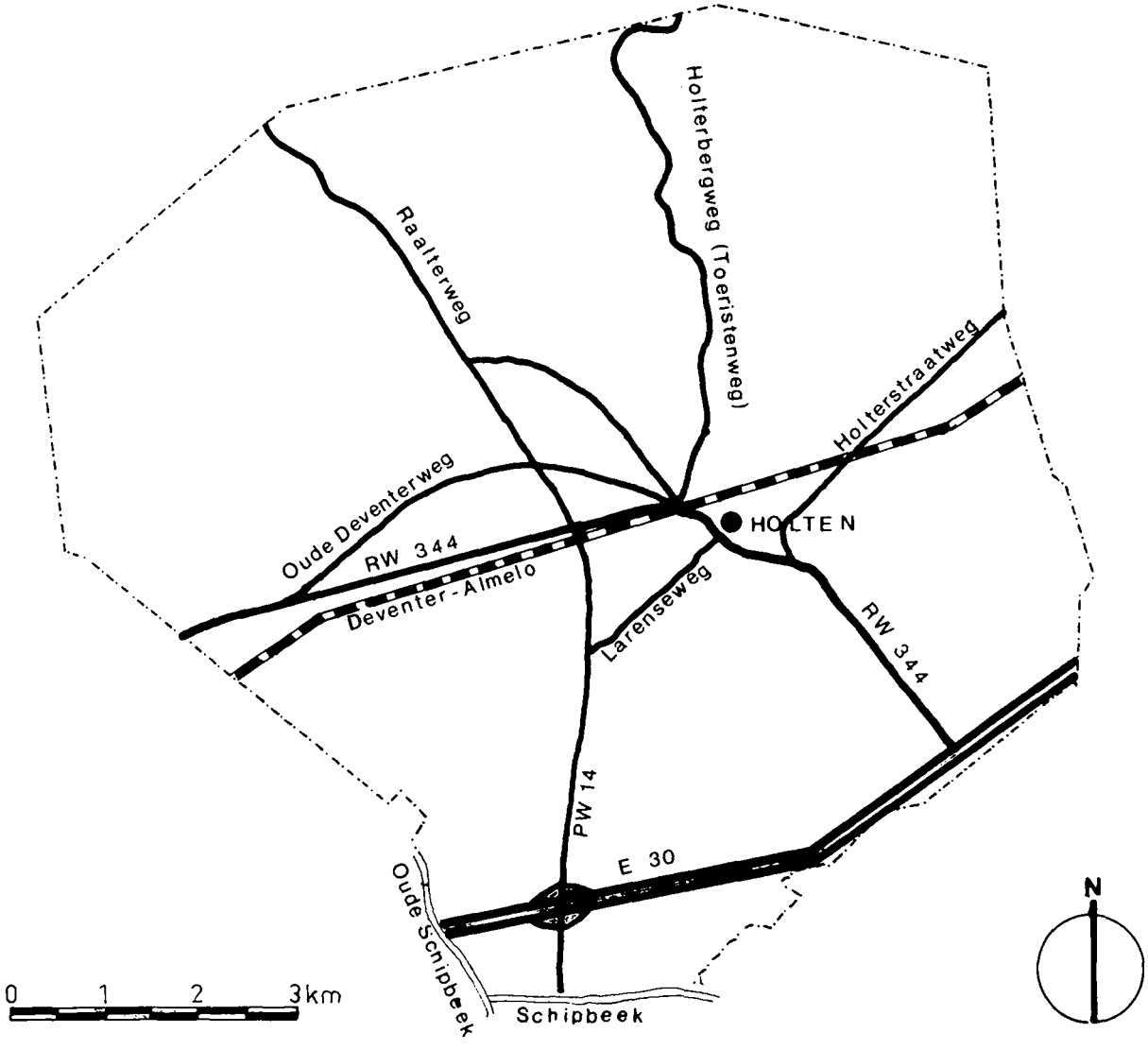

Autoweg met gescheiden rijbanen

Hoofdweg of autoweg zonder gescheiden rijbanen

Spoorweg

Water

Bron: Grote Topografische Atlas van Nederland, 1987.

KAART 5

HOLTEN OMSTREEKS 1850

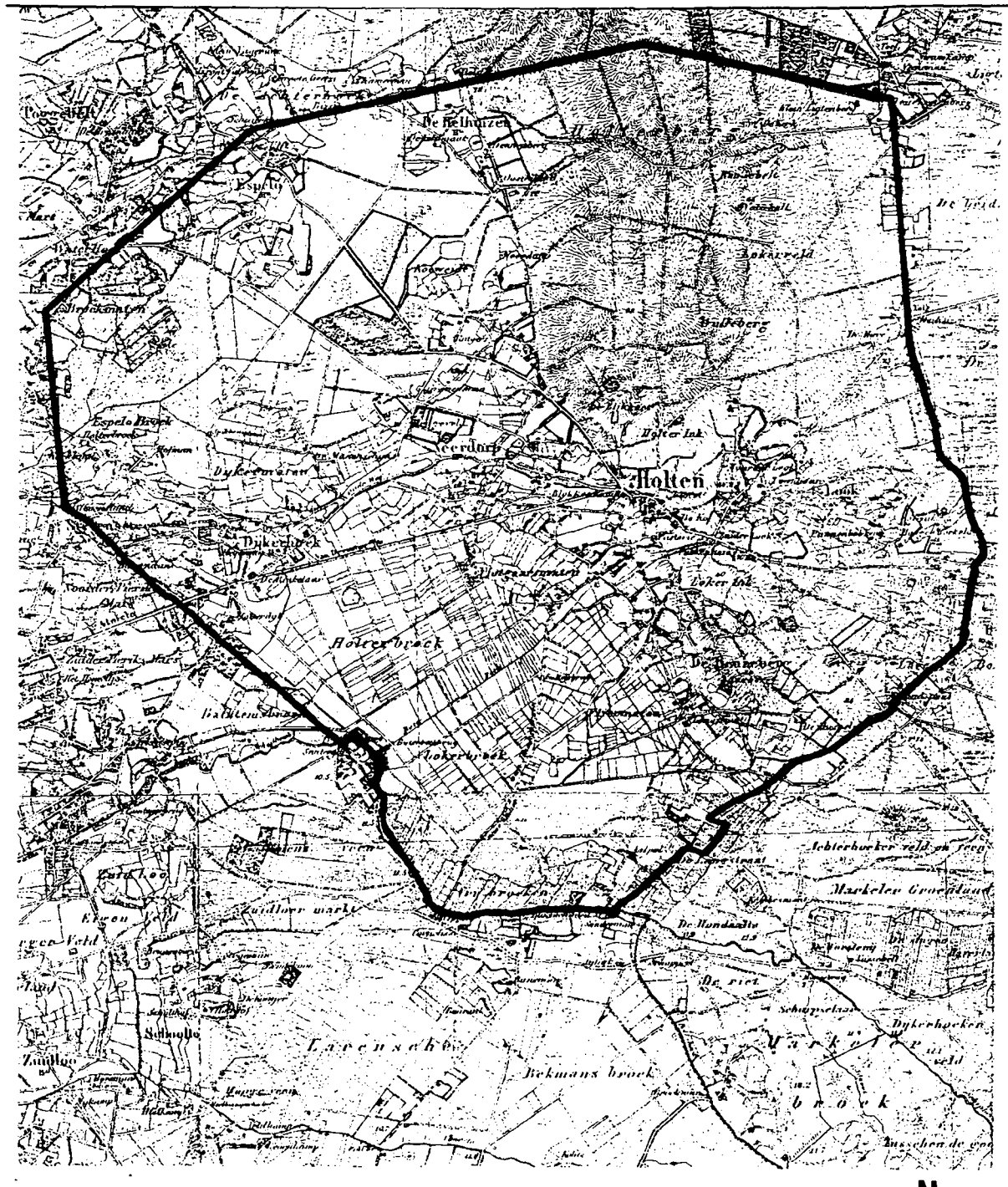

0 1 2 3km

N

Bron: Topografische kaart van Nederland, 1859.

KAART 6

HOLTEN OMSTREEKS 1972

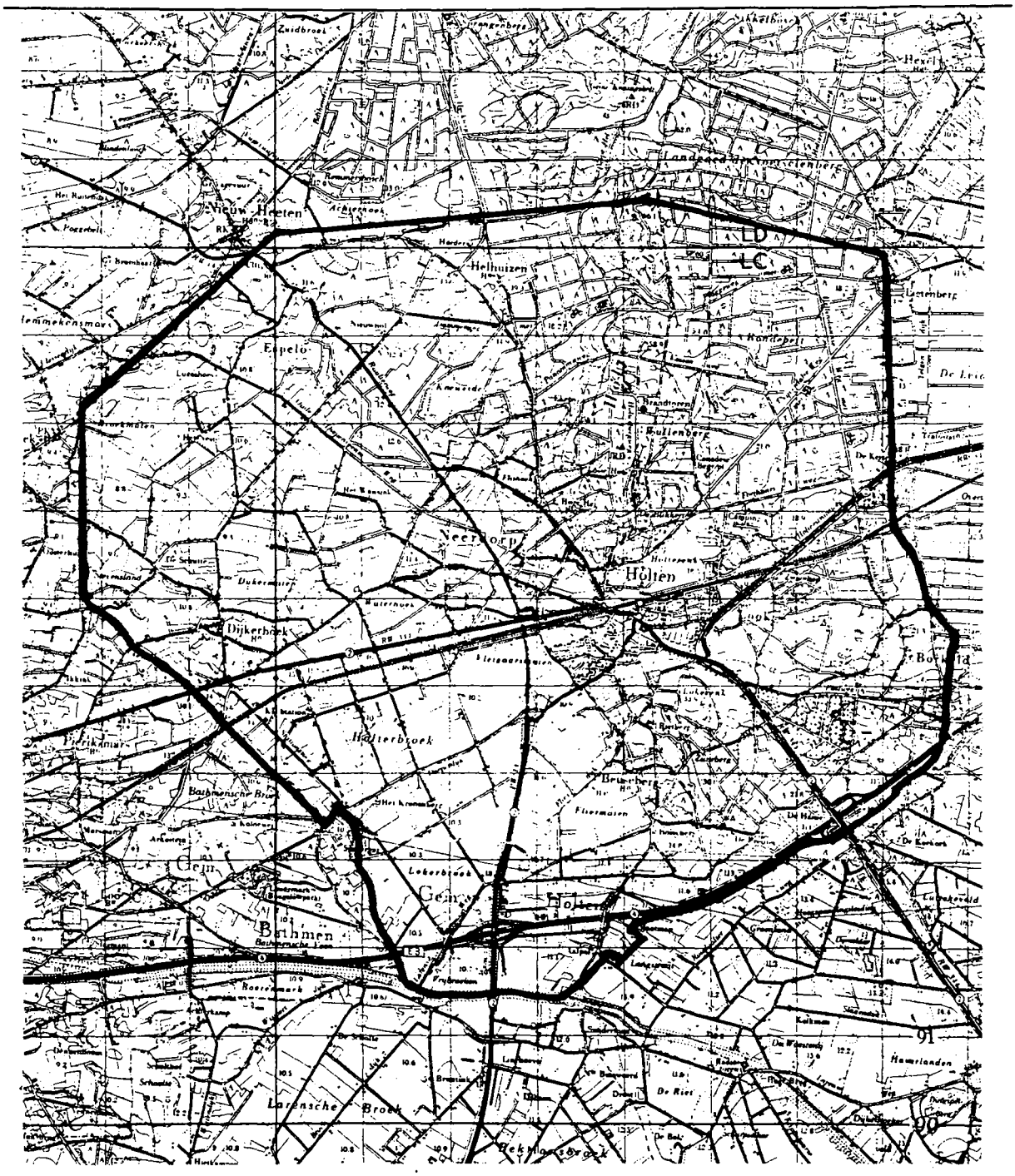

0 1 2 3km

N

Bron: Topografische kaart van Nederland, 1974.